

FRANCE VEBER:

Problem etične sankcije.

Glede etike in njenih zakonov tudi pravijo, da morajo ti zakoni biti še posebej sankcionirani, t. j. takšni, da se jim v vsem svojem ravnanju lahko pokorimo in v danem slučaju tudi moramo pokoriti. Tudi o tej etični sankciji nahajamo celo vrsto nasprotnih mnenj, ki jih moramo na kratko še posebej pretrpeti, da lahko podamo nato tem jasnejše svoje lastno stališče.

Glavno sankcijo vseh etičnih zakonov je iskati, tako približno se glasi prvo razmišljanje o bistvu te sankcije, v okoliščini, da so nam etični zakoni nekako prirojeni in da se zato tudi moramo po njih in le po njih ravhati: To razmišljanje se opira pri tem še na znano dejstvo, da nahajamo vsaj sledove etičnega razvoja tudi pri najprimitivnejšem človeku, torej ne le pri omikancu, temveč tudi pri zadnjem pastirju in da se drugič to razmišljanje prične pojavljati že v prvi mladosti vsakega človeka. Ker je torej posest etičnih pojmov vsaj v toliko, v kolikor so potrebni za praktično udeleževanje v vsakdanjem življenju, nikakor ni odvisna od kake posebne umske in čustvene izobrazbe, ki jo lahko pridobi človek šele na gotovi stopnji svojega kulturnega razvoja, temveč ker imajo takšne pojme vsi ljudje brez ozira na ostale umske in druge medsebojne difference, je pač reči, da so nam vsaj temeljni etični zakoni neodvisno od našega ostalega nadaljnjega razvoja že od prvega začetka prirojeni, v našo naravo takorekoč vnaprej vloženi in da se torej po teh zakonih in le po teh zakonih tudi moramo ravhati. Ta okoliščina pa daje že sama vsem našim etičnim zakonom tudi povsem zadostno sankcijo.

Da ovržemo ta nauk, si nam je treba v prvi vrsti le na kratko ogledati nauk o tako zvanih »prirojenih idejah« sploh. Glede tega nauka velja še danes to, kar je bil proti njemu izjavil že Locke, namreč, da je naša duša pri prvem početku svojega razvoja glede vseh posameznih idej in zakonov le nekaka »tabula rasa«, prazen list, ki ga popišejo šele pozneje izkušnje. Prvo znanje, ki ga začne pridobivati človek takoj od svojega rojstva naprej, nikakor ne sestoji iz kakih pojmov in zakonov, temveč edino iz vseh onih primitivnih in najprimitivnejših podatkov, ki nam jih nudi n. pr. gledanje svetlobe, občutenje temperature, dalje vohanje, okušanje, tipanje, vsi oni občutki, ki jih doživljamo spriči polnega ali praznega želodca, dalje n. pr. slisanje itd. Le taki in podobni najprimitivnejši podatki so na razpolago otroku v prvem stadiju njegovega razvoja, le s pomočjo takšnih najprimitivnejših podatkov polagoma dohaja otrok do nadaljnje orientacije v svoji neposredni okolici, popolnoma zaman bi pa pri tem otroku iskali katerikoli teoretičnih ali praktičnih »pojmov« in »zakonov«. Do takšnih pojmov in zakonov lahko dohaja človek šele tedaj, ko si je po svojih dnevnih izkušnjah pridobil kolikor toliko točno znanje o vseh onih poedinih pojavih, katerih naj se tičejo ti pojmi in zakoni.

Sicer pa za vse to ne priča le faktično opazovanje razvoja človeka, vse to se da tudi, če se ne motim, z analitično jasnostjo dokazati. Ako naj pride človek do še tako enostavnega pojma, n. pr. do pojma razlike in podobnosti, mora poprej od nekega dobiti neko znanje tudi o predmetih, ki so med seboj različni ali podobni, torej n. pr. o različnih ali podobnih barvah, temperaturah, okusih itd. Saj je vendar na prvi pogled jasno, da bi človek, ki bi takorekoč načelno ne imel nikakršnega znanja o vseh onih poedinih pojavih, ki so med seboj različni ali podobni, tudi absolutno ne mogel imeti nikakršnega pojma razlike ali podobnosti. Tisti torej, ki bi hotel trditi, da nam je pojem razlike ali podobnosti prirojen in takorekoč vnaprej vložjen v našo psihično naravo, bi moral obenem naravno takorekoč vnaprej vloženo tudi vse naše narav otakorekoč vnaprej vloženo tudi vse naše znanje o vseh onih poedinih pojavih, ki so v danem slučaju med seboj različni ali podobni.

Tak človek bi moral torej trditi, da nam je v istem smislu prirojeno tudi vse naše znanje o barvah, temperaturah, okusih, zvokih itd. To pa velja tudi za vse druge slučaje te vrste. Tudi drugi, n. pr. tako zvani logični pojmi in zakoni bi nam nujno tako dolgo bili le prazne besede, dokler bi nam manjkalo vsakega znanja o vseh onih poedinih pojavih, katerih se ti pojmi in zakoni tičejo. Tako bi nam n. pr. logičen zakon istovetnosti, da je vsak pojav sam sebi enak, ali pa logičen zakon protislovja, da ne more noben pojav v istem smislu in po vseh svojih straneh biti hkrati takšen in popolnoma drugačen, ali pa zakon zadostnega razloga, da mora n. pr. vsako dogajanje biti utemeljeno v kakem drugem dogajanju itd., prav ničesar ne pomeniti in ne mogel pomeniti, ako bi takorekoč načelno ne imeli absolutno nikakršnega znanja tudi o vseh onih poedinih pojavih samih, ki so sami sebi enaki, ki ravno ne morejo obenem biti takšni in drugačni, ki morajo biti tako ali drugače utemeljeni itd. Tudi posest vseh takih in podobnih logičnih zakonov zahteva torej z analitično nujnostjo v prvi vrsti posest vsega onega našega

znanja, ki se tiče že omenjenih in podobnih poedinih podatkov, kakor n. pr. barv, temperature, okusov, zvokov, kamenja na cesti, padanja teles itd. In tudi tukaj bi moral trditi, ki trdi, da so nam n. pr. ravno omenjeni logični pojmi in zakoni prirojeni, obenem trditi, da nam je v istem smislu prirojeno tudi vse naše znanje o vseh onih poedinih podatkih, ki se jih ti zakoni tičejo in ki jih nujno predpostavljajo.

Na isto razmerje pa trčimo zdaj kaj lahko tudi na etičnem polju. Tudi pojem »dobrega« in »zlega«, »pravice« in »krivice«, »dolžnosti« in »odgovornosti«, tudi vsi etični zakoni, kakor n. pr.: ljubi svojega bližnjega, spoštuje očeta in mater, ljubi svoj narod, ne kradi, ne ubijaj, ne laži itd., bi nam tako dolgo prav nič ne pomenili in ne mogli pomeniti, dokler bi nam takorekoč načelno nedostajalo vsakega znanja tudi o vseh poedinih pojavih, katerih se ti pojmi in zakoni tičejo, torej dokler bi nam nedostajalo vsakega znanja n. pr. o samem sebi in o našem bližnjem, o naših starših, o našem narodu, o posesti tujih oseb, o tujem življenju, o resničnosti in neresničnosti naših misli in s tem tudi o našem mišljenju samem itd. Tudi tukaj bi oni, ki bi hotel trditi, da so nam takorekoč vnaprej prirojeni vsi temeljni etični pojmi in zakoni, moral obenem trditi, da so nam v istem smislu prirojena tudi vsa naša efektivna znanja o vseh onih omenjenih in podobnih poedinih pojavih, ki se jih ti pojmi in zakoni tičejo in ki jih tudi sami analitično predpostavljajo.

Že zdaj se jasno vidi, da se omenjeni nauk o prirojenih idejah in zakonih takoj zruši, ako ga le konsekventno izpeljemo. Saj je vendar jasno — in to priznavajo tudi vsi stari in novejši zastopniki tega nauka — da dobivamo in izpopolnjujemo vse svoje znanje o vseh omenjenih in podobnih poedinih pojavih, kakor o barvah, temperaturah, zvokih, padanju fizičnih teles, lastnem in tujem življenju, lastnih starših, lastnem in tujem narodu, lastni in tuji posesti, lastnem in tujem mišljenju itd. edino po svojih dnevnih izkušnjah, ki se začno pri rojstvu, n. pr. s prvimi zagledanjem svetlobe, s prvimi občutenjem vnanje temperature, s prvimi odipanjem plenice in se nadaljujejo do onega in preko onega stadija, ko pričnemo razlikovati med seboj in svojo okolico, doznajati svoje starše, širšo vnanjo naravo, ko začenjamo dobivati tudi že znanje o svoji in tuji posesti, o drugih obiteljeh, o narodu itd. Do doznajanja vseh takih in podobnih poedinih pojavov dohajamo polagoma in sukcesivno po dnevnih izkušnjah in le po teh izkušnjah in bi bilo naravnost gorostasno naziranje, da nam je tudi efektivno znanje o vseh teh pojavih že takoj pri prvem začetku našega psihofizičnega razvoja prirojeno in takorekoč vnaprej v nas vloženo. Ako bi bilo temu tako, tedaj bi vendar za končno posest vsega takšnega znanja sploh ne rabili in ne smeli rabiti nikakršnih nadaljnjih izkušenj, tedaj bi morala imeti vse takšno znanje takoj pri prvem začetku tudi oseba, ki bi bila od rojstva n. pr. popolnoma slepa, nema, oziroma ki bi ji sploh manjkalo vseh onih doznajanih organov, kateri edini nas dovajajo do vsega zgolj izkušenskimi potem polagoma in sukcesivno pridobljenega znanja.

Ker pa ravno s tem znanjem stoji in pade, kakor smo videli, tudi vsaka efektivna posest nadaljnjih pojmov in zakonov, je zdaj vendar analitično in torej ne samo empirično jasno, da tudi o vseh teh pojmi in zakonih ne gre reči, da bi nam bili prirojeni, že vnaprej v nas vloženi. Prirojeni in vnaprej v nas vloženi niso ne omenjeni poedini podatki, ne efektivni nadaljnji pojmi in zakoni, temveč v najboljšem slučaju izključno le večja ali manjša sposobnost, oziroma dispozicija, dohajati naprej po izkušnjah do omenjenih in podobnih poedinih empiričnih podatkov in se šele nato povzpensjati tudi do odgovarjajočih pojmov in zakonov.

Zdaj lahko še posebej dokažemo, da bi nam tudi omenjena prirojenost v tem zadnjem smislu besede sama prav nič ne hasnila v to svrhu, da pridemo do zahtevane sankcije etičnih zakonov. Ker namreč, kakor razvijam to podrobneje na drugem mestu, na eksistenco svojih dispozicij lahko sklepamo edino preko odgovarjajočega doživljanja, je reči, da ima vsak človek toliko posebnih dispozicij, kolikor ima odgovarjajočih posebnih doživljanj. Kakor imajo vsi stari, ki doživljajo n. pr. gledanje, poslušanje, vohanje itd., ipso facto tudi že odgovarjajoče dispozicije gledanja, poslušanja, vohanja itd., tako je tudi o vsakem človeku, ki faktično zdaj pravilno zdaj nepravilno misli, reči, da ima tudi odgovarjajoče dispozicije kakor za pravilno tako za nepravilno mišljenje.

Isto pa velja zdaj seveda tudi na etičnem polju. Tudi tu je o vsakem človeku reči, da ima tedaj in v toliko tudi etične ali neetične dispozicije, v kolikor je tudi njegovo faktično ravnanje, namreč njegovo faktično čustvovanje in stremjenje etičnega ali neetičnega značaja. In kakor je o večini človeštva reči, da v marsikaterem pogledu prej nepravilno nego pravilno misli in da spadajo subjekti, kojih faktično mišljenje bi vsaj približno v večini slučajev bilo logično povsem pravilnega značaja, med najredkeje izjeme, tako je tudi na etičnem polju reči, da je faktično udeleževanje večine človeštva še v večji preji neetičnega nego etičnega značaja in da spadajo tudi subjekti, kojih

čustvovanje in stremjenje bi bilo vsaj približno v vseh poedinih slučajih povsem pravilnega, t. j. etičnega značaja, takisto med najredkeje izjeme. V tej okoliščini je iskati globoko resnico tistega znanega izreka, da tudi »pravičnik« greši toli in toliko v najkrajšem času.

Ako pa je vsemu temu tako, tedaj so nam pa, če že govorimo o kakih prirojenih dispozicijah v gori orisanem smislu besede, prirojene kakor etične tako tudi neetične dispozicije, pri čemer stopajo kaj rade v ospredje vprav neetične dispozicije.

S tem pa je omenjeni nauk, ki išče zadnjo sankcijo etičnih zakonov v prirojenosti etičnih dispozicij, sam v sebi razrušen: prirojene so nam tudi neetične dispozicije in po navadi še celo v večji meri nego njih etični korelati. Ako bi ta nauk veljal, tedaj bi v istem smislu morala biti sankcionirana tudi vsa naša neetična dejanja, tedaj bi ista sankcija morala pripadati kakor n. pr. krajnji pozhrtvovalnosti za blagor bližnjega tako tudi uboju, izdajstvu itd.; tudi tem zadnjim činom stoji nasproti odgovarjajoče, namreč ravno neetične dispozicije ubijalca, izdajice itd. Naukova napaka leži torej v tem, da išče sankcijo vsega etičnega doživljanja v onih straneh tega doživljanja, ki so ravno za njegov etičen značaj irelevantnega pomena, ker jih nahajamo v isti meri kakor na etičnem tako na neetičnem in sploh na kateremkoli drugem človeškem doživljanju in odgovarjajočem dejanju.

Isto moramo reči tudi o drugih naziranjih o bistvu zahtevane sankcije vseh naših etičnih zakonov. Sem spada prvič tako zvano empirično-evolucijsko pojmovanje etične sankcije, po katerem bi ta nazadnje temeljila na tistem psihološkem zakonu, na podlagi katerega cenimo katerekoli pojave najprej kot sredstva za pridobivanje ugodja in za odvrčanje neugodja, dočim nam postajajo ti pojavi šele mnogo pozneje, ko smo takorekoč že pozabili na njihovo razmerje do tega, radi česar smo jih prvotno cenili, tudi vrednote same po sebi.

Postavimo se na znano Hobbesovo stališče, da je bilo prvotno stanje človeštva le boj vseh proti vsem. Ako bi bilo ostalo pri tem stanju, tedaj bi se človeštvo v kratkem času samo uničilo in bi torej tudi vsak posameznik vsaj po večini doživljal le neugodja. Da se izogne te konsekvence, je stopil človek v državo, je začel respektirati tudi interese svojega bližnjega, si je postavil zakone, »obvezne« za vsakega poedinca. Država, respektiranje tujih interesov in zakoni pa tedaj še niso nastopili kot nekaj, kar bi bilo samo po sebi že vredno, temveč edino kot neobhodna sredstva za pridobivanje lastnega ugodja in za odvrčanje lastnega neugodja. Vendar pa je prišel človek na ta način vsaj do »pojma« države, tujih interesov, zakonov, ki naj bodo za vse obvezni, je pa v svojem nadaljnjem razvoju enostavno pozabil, zakaj so mu bili ti pojavi prvotno vredni in edino zakaj so mu faktično tudi še sedaj vredni. Šele od tega trenutka naprej je začel te pojme tudi same ceniti, šele od tega trenutka naprej so mu ti pojmi postali tudi »etični« pojmi v strogem pomenu besede.

Dasi torej vsi naši etični pojmi in zakoni niso nič takšnega, kar bi bilo tudi v objektivnem smislu nekaj samo po sebi vrednega, je vendar okoliščina, da smatramo na sedanji stopnji svojega razvoja ravno vsako tako zvano etično ravnanje za samo na sebi vredno, vsako neetično ravnanje pa za samo na sebi nevedno, zasidrano v tako trdnem psihološkem zakonu, da se mu moramo brez izjeme vsi pokoriti, kar daje zadostno sankcijo vsem našim temeljnim etičnim pojmom in zakonom.

Proti tej teoriji je prvič reči, da sloni na zgodovinsko nedokazani in tudi nedokazljivi hipotezi gori začrtanega etičnega razvoja človeštva. Da bi n. pr. »ljubezen« do bližnjega prvotno bila človeku le sredstvo za pridobivanje lastnega ugodja in za odvrčanje lastnega neugodja, se sicer kaj lahko prizna za izvestne poedine slučaje, ki pa niso bili tipični samo za pračloveka, temveč jih nahajamo v še večjem številu realizirane tudi v današnji dobi. Da bi pa ona ljubezen do bližnjega, ki je ravno eminenter etičnega značaja in ki edina stoji v najtesnejši zvezi s tako zvano »simpatijo«, nastala edino po orisani psihološki evoluciji, torej približno tako, da bi prvotno nastopila samo kot sredstvo za pospeševanje lastnih interesov in šele pozneje, ko je človek že pozabil na to njeno lastnost, tudi kot vrednota »na sebi«, proti temu ne govore samo vse druge naše izkušnje, proti takšnemu naziranjju bi se, ako bi imelo sposobnost potrebnega mišljenja in besednega izraževanja, odločno uprlo tudi malone celokupno živalstvo, ki mu tudi ni tu pojav simpatije, o katerem se pa vendar ne da reči, da bi prišlo ali pa sploh moglo priti do posesti takšne simpatije le preko izvestnega in gori začrtanega »računanja« z lastnimi interesi.

Do istega zaključka bi pa lahko prišli tudi glede vseh drugih temeljnih etičnih zakonov, tako da niti ona hipoteza ne velja, na kateri šele gradi zgorajšnji nauk svoje pojmovanje etične sankcije.

Druga napaka tega nauka pa je v tem, da na nedopusten način zamenjava razliko med etičnim in neetičnim z neko drugo bistveno razliko, namreč z razliko med tako zvanimi absolutnimi in relativnimi vrednotami, t. j. med pojavi, ki so nam vredni

že sami po sebi, in med pojavi, ki jih cenimo le kot sredstva za pridobitev ali pa za odvrčanje drugih pojavov. Ako bi bilo tudi res, da so nam gotova ravnanja jela postajati »etična« šele tedaj, ko smo jih na podlagi omenjenega evolucijskega psihološkega zakona začeli pomotoma ceniti radi njih samih, zakaj pa potem tudi pračloveku, ko je radi omenjenih egoističnih svojih interesov prvič stopil v državo, prvič začel respektirati tudi tuje interese itd., vsaj njegovi lastni in specifično egoistični interesi, ki jih je vendar že tedaj tudi on cenil radi njih samih, niso bili eminenter »etičnega značaja« in zakaj nam še danes ravno izrazito egoistično ravnanje, o katerem še danes velja, da ne nastopa le ko sredstvo za doseg drugih ciljev, temveč radi samega seb, zakaj nam še danes ravno takšno egoistično ravnanje ne predstavlja sploh nikakršne »etične« vrednote?

Ako bi veljal zgorajšnji nauk, tedaj bi nam moralo kazati »etičen« značaj sploh vse, kar ne cenimo in za kar se ne zanimamo le kot sredstvo za doseg drugih ciljev, temveč kar vzbuja naše zanimanje že samo, kakor je in brez ozira na svoje relacije do drugih pojavov. Ravno o lastnem ugodju, oziroma neugodju pa velja, da ga je skušal že pračlovek in da ga skuša še današnji človek pridobivati, oziroma odvrčati radi njega samega, ne pa le kot sredstvo za povsem druge namene; pridobivanje lastnega ugodja in odvrčanje lastnega neugodja bi torej kakor pračloveku tako tudi današnjemu človeku, moralo biti istovetno z nekakim viškom etičnega udeleževanja.

Ako pa še kak evolucijonist morda poreče, da gre edino vsem našim faktičnim etičnim pojmom in zakonom značaj neke splošne veljavnosti in splošne obveznosti, dočim velja za vsa lastna ugodja in neugodja, v kolikor ne stoji v nasprotju s tem, kar smatramo danes za etično, tisto znano načelo: de gustibus non disputandum, odvrnem: Ravno ta splošna veljavnost naših temeljnih etičnih pojmov in zakonov ne more izvirati samo iz okoliščine, da je človeštvo gotova dejanja začelo ceniti radi njih samih, ker bi morali kazati v tem slučaju splošno veljavnost tudi vsi oni pojmi in »zakoni«, kojih vpoštevanje nas vede do vedno uspešnejšega pridobivanja lastnega ugodja in do vedno uspešnejšega odvrčanja lastnega neugodja, torej ugodja, za katere se tudi neposredno zanimamo.

Iz tega pa sledi, da vlada med etičnim in ostalim, n. pr. zgolj egoističnim dejanjem še druga in bistvena razlika, ki je zgorajšnji nauk ne more utemeljiti, temveč jo enostavno predpostavlja.

Tretjič pa je o tej teoriji isto reči, kar sem bil omenil že proti teoriji prirojenih etičnih idej, namreč da išče sankcijo etičnih načel v onih straneh etičnega udeleževanja, ki ga v isti meri nahajamo tudi na neetičnih in vseh ostalih dejanjih.

Oseba, ki kopiči vedno večje vsote denarja radi denarja samega, t. j. brez ozira na vprašanje, kaj si more z denarjem nabaviti, spada gotovo med neetične osebnosti, kar se vidi še izraziteje v vsem njenem ostalem ravnanju in nehanju, namenjenem edino vedno večjemu kopičenju denarja. In vendar je tudi ta oseba — ako ne sama, pa vsled podedovanja odgovarjajočih lastnosti njenih prednikov — prišla in mogla priti do tega neetičnega značaja tudi le na podlagi orisanega evolucijsko-psihološkega zakona. Prvotno je tudi tej osebi (oziroma njenim prednikom) denar služil samo kot sredstvo za pridobivanje drugih vrednot, prvotno je tudi ta oseba cenila denar le radi drugih svojih potreb in šele v svojem nadaljnjem razvoju je postala njena cenev denarja tako trdna, da je pozabila, za kaj denar edino služi in za kaj je tudi njej prvotno služil, in začela ga je ceniti radi njega samega. Tudi tej osebi je postal denar »vrednota na sebi« le na podlagi istega evolucijsko-psihološkega zakona, kateri naj edini daje v smislu zgorajšnje teorije zadostno sankcijo vsem našim temeljnim etičnim načelom.

Zdaj vidimo, da bi, če bi ta teorija veljala, moralo biti v istem smislu sankcionirano tudi vse ravnanje in nehanje omenjenega ogabnega skopuha, ki se v vsem svojem delovanju pokori povsem istemu zakonu.

Lahko bi navedel še mnogo drugih, ravno tako izrazito neetičnih in končno tudi etično popolnoma indiferentnih dejanj, ki nastopajo vsa kot neobhodna posledica istega evolucijsko-psihološkega zakona. (Izmed etično indiferentnih dejanj spadajo semkaj vsaj v obliki meri tudi ona, ki izvirajo iz tako zvanih posebnih in nedolžnih navad in razvad — mislim na vse to, čemur daje Nemec ime »Streckenpferd« — poedinca.)

Jasno pa je, da ne more veljati teorija, ki utemeljuje etičnost nekih dejanj na način, ki velja za vsako dejanje brez ozira na vprašanje, ali je etično ali ne.

GRADBENO PODJETJE
ING. DUKIČ IN DRUG
LJUBLJANA, Bohoričeva ul. 20.

Vseh vrst vino

Sirovi

Ljubljana

Telefon 5—18

Cognac medicinal!

ŠPIRIT IZ ARKOVE TOVARNE

rafinirani 96,7 %, najfinejši brez vonja, vedno na skladišču po najnižjih cenah

„VINEA“

družba z o. z.

Generalno zastopstvo tovarne „ARKO“ Zagreb
Tovarna špirta, kvasa, likerja, konjaka etc.

Rudnik

Telefon 5—18

Liqueur Triple Sec!

Vseh vrst žganje

Gorljivi

